

damage (helmet, body armor); involvement of a minimum number of participants in the review (investigator, operational officer, forensic specialist); conducting an inspection without the involvement of witnesses in compliance with Art. 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; the maximum reduction of the time of the investigative (search) action with the removal of the maximum number of objects with the possible re-examination of them in a dangerous place; to ensure safety and prevent possible destruction of premises when ammunition is hit, give preference to the use of remote means of photo and video recording, especially inside massive hangars and storage facilities.

Keywords: *investigation of criminal offenses, forensic tactics, investigator, martial law, investigative (search) actions, review, search, organizational and tactical support.*

УДК 343.137.9

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-6-184-193

Марина ДЕДУРА ©

кандидат юридичних наук

(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна)

УКЛАДЕННЯ УГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ

Проаналізовано статистичні дані щодо укладення угод у кримінальному провадженні і затвердження їх вироком суду. Детально розглянуто судові рішення національних судів і рішення ЄСПЛ щодо затвердження судами угоди про визнання винуватості з однією особою і її вплив на дію презумпції невинуватості стосовно інших співучасників. Було проаналізовано такі рішення ЄСПЛ, як «Navalnyy and Ofitserov v. Russia» і «Mucha v. Slovakia». Надано науково обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення національної правозастосовної практики з метою захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, які укладають угоди.

Ключові слова: *презумпція невинуватості, співучасть, укладення угоди, угода про визнання винуватості, угода про примирення, вирок суду на підставі угоди.*

Постановка проблеми. У попередніх дослідженнях нами обстоювалася думка, що конвенційність слід розглядати як критерій диференціації кримінальної процесуальної форми, а також як критерій для здійснення провадження у певній формі, здійснення процесуальних дій у певний спосіб. При цьому можна виділити конвенційні процедури у формі домовленостей та у формі надання учасником кримінального провадження згоди. До процедур у формі домовленостей було віднесено такі: 1) домовленості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження; 2) домовленості між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження [1, с. 394]. Такими домовленостями є укладення угод – про визнання винуватості та про примирення. У межах цього дослідження пропонуємо більш детально зупинитися саме на процесі укладення угод у кримінальному провадженні і проблемних аспектах, що виявлені правозастосовною практикою.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Конвенційні процедури на сьогодні ще не були предметом окремого наукового дослідження. Водночас дотичні до цієї тематики питання неодноразово ставали предметом наукового пошуку як серед вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, В. Трофименко дослідив конвенційні процедури в аспекті диференціації кримінальної процесуальної форми [2]. М. Сіроткіна присвятила свою дисертаційну роботу вивченню теорії та практики реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України. Авторка дослідила процес укладення угод в аспекті аналізу процесуальних механізмів реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві [3]. Щодо наукового пошуку

© М. Демура, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5637-3290>

tlepova.demura.marina@gmail.com

у сфері укладення угод у кримінальному провадженні варто зазначити роботу І. Тітка, який під час дослідження нормативного забезпечення та практики реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України окрему увагу приділив угодам як приватноправовому інституту у кримінальному процесуальному праві [4]. Г. Саєнко розроблено та обґрунтовано положення теоретичного і практичного характеру, пов'язані з провадженням на підставі угод у кримінальному процесі, а також сформульовано пропозиції і рекомендації з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження [5]. М. Таус розглянув судове провадження на підставі угод у кримінальному процесі України. Автором сформульовано визначення поняття «судове провадження на підставі угоди» та удосконалено дефініцію «угода у кримінальному провадженні» [6]. Варто зазначити, що в науці кримінального процесу безліч робіт присвячено дослідженню угод у кримінальному провадженні. Водночас різні підходи правозастосовників, складнощі застосування окремих норм Глави 35 КПК України, нові рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) актуалізують наукові пошуки щодо процесу укладення угод у кримінальному провадженні, їхніх особливостей тощо.

Метою статті є аналіз національної правозастосовної практики, а також практики ЄСПЛ щодо укладення угод у кримінальному провадженні та надання на підставі такого аналізу рекомендацій щодо удосконалення законодавства з метою захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу слід розпочати з дослідження кількості проваджень, у яких укладаються угоди у кримінальному провадженні. У 2019 р. загалом на розгляді місцевих загальних судів перебувало 205 168 кримінальних проваджень (за КПК України 2012 р.), із них 125 659 надійшло протягом 2019 р. Загалом було розглянуто 108 635 кримінальних проваджень. Із них із ухваленням вироку – 79 477, у тому числі із затвердженням: угоди про примирення – 7 872 (це 9,9 % від розглянутих із ухваленням вироку), угоди про визнання винуватості – 9 727 (12,2 %). У затвердженні угоди відмовлено та повернуто прокурору 383 кримінальні провадження для продовження досудового розслідування [7]. Ілюстративно зобразимо це у такий спосіб (рис. 1).

Рис. 1

Порівняно з попередніми роками, кількість розглянутих судами із ухваленням вироку кримінальних проваджень із затвердженням угод поступово збільшується (2019 р. – 22,1 %, 2018 р. – 21,9 %, 2017 р. – 21,3 %, 2016 р. – 19 %) [7]. Проілюструємо це в діаграмі (рис. 2).

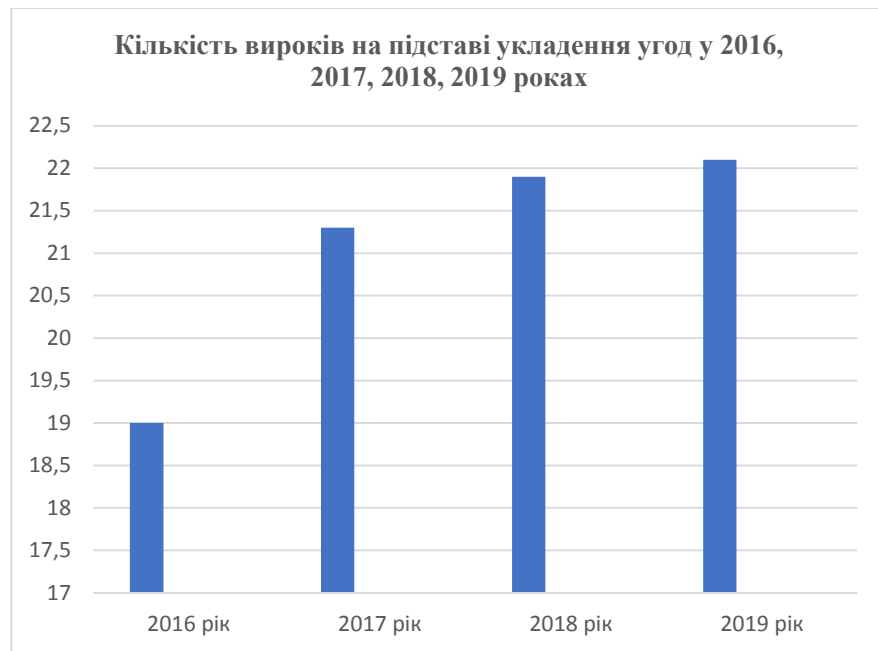

Рис. 2

Далі пропонуємо розглянути дані за 2022 р. Загалом перебувало на розгляді кримінальних проваджень – 170 956. Загалом розглянуто кримінальних проваджень – 82 258. Загалом проваджень, у яких ухвалено вирок – 60 629. Із них із затвердженням угоди про примирення – 1 826. Із них із затвердженням угоди про визнання винуватості – 9 063. Відмовлено в затвердженні угоди і повернуто прокурору для продовження досудового розслідування – 86 (статистичні показники за 2022 р. відображено без урахування даних судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану) [7]. Ілюстративно це має такий вигляд (рис. 3).

Рис. 3

Наведене свідчить, що фактично відбулося зменшення кількості проваджень на підставі угод на тлі загального зменшення кількості проваджень. Так, у відсотковому значенні наведені дані за 2022 р. мають такий вигляд:

– угоду про примирення укладено та затверджено вироком суду у 3,01 % проваджень;

– угоду про визнання винуватості укладено та затверджено вироком суду у 14,94 % проваджень.

Загалом у 17,95 % від загальної кількості проваджень було укладено угоди двох видів. Отже, кількість укладених угод у 2022 р. значно знизилася порівняно з попередніми роками – на 3 і більше відсотків, залежно від року, із яким проводити порівняння. Повномасштабне вторгнення завадило розвитку позитивної динаміки укладення і затвердження угод у кримінальному провадженні.

Далі пропонуємо зосередитися на питанні значення вироку суду, котрий ухвалено на підставі угоди про визнання винуватості із одним обвинуваченим, для інших осіб – співучасників особи, з якою укладено угоду. Варто зазначити, що відповідно до положень КПК України у разі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якою (якими) досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. У разі, якщо у кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими. У разі, якщо у кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) з потерпілих. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка (які) досягла (досягли) згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (ч. 8 ст. 469 КПК України).

Відповідно до роз'яснень, що містяться в абзаці 3 п. 9 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 11 грудня 2015 р. «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод», вирок, ухвалений на підставі угоди, у такому випадку (стосовно однієї з декількох осіб) не має преюдиційного значення для кримінального провадження щодо інших осіб, а визнання винуватості першою не є доказом вини останніх [8].

Незважаючи на існування цих роз'яснень, дію презумпції невинуватості, згідно з якою особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, в правозастосовній практиці неодноразово постають питання щодо тлумачення рішення суду стосовно одного обвинуваченого на користь доведення винуватості іншого обвинуваченого.

Варто зазначити справу № 639/2837/19, що розглядалася Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду. У цій справі вироком Жовтневого районного суду м. Харкова від 24 червня 2019 р. у підготовчому судовому засіданні затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим ОСОБОЮ_12. ОСОБУ_12 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 321 КК.

Суд першої інстанції визнав установленим, що у грудні 2010 р. Особа 1, матеріали стосовно якого виділено в окреме провадження, у місті Харкові створив і очолив організовану групу, до складу якої увійшли ОСОБА_12 та Особа 2, матеріали стосовно якого виділено в окреме провадження. Особа 1, Особа 2 та ОСОБА_12 розробили єдиний план дій, розподілили між собою ролі та у період часу з 2010 р. до 22 травня 2012 р. у складі організованої групи скоїли низку тяжких кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу сильнодіючих лікарських засобів.

Харківський апеляційний суд ухвалою від 3 вересня 2019 р. відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою захисника в інтересах ОСОБА_1 і ОСОБА_2 на вирок Жовтневого районного суду м. Харкова щодо ОСОБА_12, оскільки апеляційну скаргу подала особа, яка не мала права її подавати.

У касаційній скарзі захисник порушує питання про скасування ухвали апеляційного суду та призначення нового розгляду в суді апеляційної інстанції на підставі істотного порушення вимог кримінального процесуального закону. На думку захисника, у вирокі на підставі угоди щодо ОСОБА_12 хоча і зазначено, що останній вчиняв злочин разом з Особою 1 та Особою 2, проте при формулюванні обвинувачення, визнаного судом доведеним, суд вказав обставини, що дозволяють ідентифікувати ОСОБА_1 і ОСОБА_2 як осіб, які вчиняли кримінальне правопорушення у співучасті з ОСОБА_12. Тому захисник вважає, що ОСОБА_1 і ОСОБА_2, хоча і не були визнані учасниками цього провадження, однак мають право захищати свої права та інтереси шляхом апеляційного оскарження вироку.

Окремо слід зазначити, чому ця справа потрапила на розгляд об'єднаної палати. Таке рішення Друга судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду прийняла у зв'язку з тим, що вважала за необхідне відступити від висновків про застосування норм КПК України у подібних правовідносинах, викладених у постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 липня 2018 р. у справі № 645/5699/16-к. На обґрунтування свого рішення колегія суддів зазначила, що цією постановою касаційний суд за аналогічних обставин скасував ухвалу судді-доповідача апеляційного суду і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції на підставі того, що з тексту вироку Фрунзенського районного суду м. Харкова, ухваленого на підставі угоди про визнання винуватості з Особою 3, вбачається, що особи, матеріали щодо яких виділено в окреме провадження, діяли у складі організованої злочинної групи. Верховний Суд зазначив, що зіставлення прізвищ та ініціалів осіб, зазначених у вирокі Фрунзенського районного суду м. Харкова, з обвинувальним актом дає можливість їх ідентифікувати, тобто констатація у вирокі Фрунзенського районного суду м. Харкова, котрим затверджено угоду про визнання винуватості з обвинуваченим ОСОБА_3, причетності ОСОБА_2 до вчинення злочину грубо порушує передбачені ст. 7 КПК загальні засади кримінального провадження, зокрема засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, верховенства права й законності, а також входить у колізію з нормами КПК України щодо вільної оцінки доказів.

Об'єднана палата Верховного Суду після розгляду справи зазначила таке. Захисник, оскаржуючи наведений вирок суду першої інстанції в інтересах ОСОБИ_1 і ОСОБИ_2 в апеляційному порядку, стверджував, що саме вони є співучасниками із ОСОБОЮ 12, а вирокі у супереччю презумпції невинуватості було встановлено факт вчинення ними кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 321 КК України.

Об'єднана палата звертає увагу, що у тексті вироку особисті дані про співучасників ОСОБА_12 не зазначені, вони у всіх частинах вироку названі як Особа 1 та Особа 2. Вирок місцевого суду на підставі угоди про визнання винуватості щодо ОСОБА_12, попри те, що містить твердження, що кримінальне правопорушення останній вчинив у складі організованої злочинної групи, створеної ОСОБОЮ_1 та за участю ОСОБИ_2, з огляду на формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, стосується виключно обвинувачення ОСОБА_12, який уклав угоду про визнання винуватості. Дослідження та оцінка правомірності дій ОСОБА_1 і ОСОБА_2, які такої угоди не уклали, суд не здійснював, тим більше не вирішував наперед питання про їхні права, свободи чи інтереси і не встановлював преюдиційних фактів щодо них. Крім того, будь-яких ознак, за якими можна було б ідентифікувати безіменних осіб, про співучасті із якими йдеться у вирокі щодо ОСОБА_12, цей вирок не містить. Посилання у касаційній скарзі захисника на те, що встановлені вирокі щодо ОСОБА_12 обставини можуть бути використані як беззаперечний доказ вини ОСОБА_1 і ОСОБА_2, також є безпідставними. З огляду на наведене об'єднана палата дійшла переконання, що висновок апеляційного суду про те, що вирок на підставі угоди про визнання винуватості не стосується прав, свобод та інтересів ОСОБА_1 і ОСОБА_2, є правильним. У цій справі Об'єднана палата не вбачає порушення принципу презумпції невинуватості та інших загальних засад кримінального провадження [9].

З наведеного можна дійти висновку, що зазначення у рішенні суду про вчинення злочину у співучасті як таке не є порушенням презумпції невинуватості. Якщо з рішення суду щодо співучасників не вдається ідентифікувати інших осіб, таке рішення не порушує їхніх прав та свобод. Важливим є також факт того, що суд не встановлював факт винуватості осіб у вирокі, постановленому стосовно іншої особи.

Далі пропонуємо розглянути питання укладення угоди у кримінальному провадженні одним зі співучасників і реалізацію положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ). Для цього розглянемо справу ЄСПЛ «Navalnyy and Ofitserov v. Russia». У цій справі громадянам рф Навальному, Офіцерову і громадянину рф Х у 2012 р. було пред’явлено обвинувачення у розтраті майна підприємства Кіровлісу.

У вересні 2012 р. заступник Генерального прокурора задовольнив клопотання Х про укладення досудової угоди про співпрацю і розгляд справи у спрощеному порядку. 24 грудня 2012 р. районний суд виніс постанову у справі Х, розглянутій у спрощеному порядку, без дослідження доказів. Суд визнав Х винуватим у розтраті майна Кіровлісу і призначив йому покарання у вигляді чотирьох років позбавлення волі умовно із випробувальним терміном у три роки. У вирокі було зазначено, що Х діяв за співучасті з двома особами, «Н.» та «О.».

3 січня 2013 р. Навальний подав апеляційну скаргу на вирок у справі Х. Зокрема, він оскаржив розгляд справи у спрощеному порядку, її виділення з кримінальної справи щодо заявників, а також стверджував, що цей вирок має преюдиційне значення для його справи. Суд апеляційної інстанції повідомив про те, що він не має права оскаржувати вирок у справі Х, тому що не брав участі у цій справі. 20 березня 2013 р. щодо обох заявників було затверджено обвинувальний висновок, і районний суд призначив засідання у справі. 10 червня 2013 р. заявники звернулися до районного суду зі клопотанням про відмову стороні обвинувачення в долученні вироку у справі Х як доказу. Зокрема, вони стверджували, що використання вироку матиме преюдиційне значення для їхньої справи. Суд відмовив захисту у задоволенні клопотання на тій підставі, що у вирокі в справі Х не розглядалося питання про винуватість заявників і, крім того, їхні імена не згадувалися в тексті вироку.

Після вичерпання національних засобів захисту заявники подали скаргу до ЄСПЛ з приводу порушення ст. 7 КЗПЛ у зв’язку з тим, що постановлений щодо них обвинувальний вирок за розкрадання (розтрату) коштів базувався на непередбачуваному застосуванні кримінального права, а також що провадження у цій кримінальній справі було проведено з порушенням ст. 6 КЗПЛ.

ЄСПЛ зауважує, що скарги заявників зводяться до того, що визнання Х винним у ході окремого провадження за спрощеною процедурою дозволило обійти важливі гарантії, користуватися якими вони мали б право, якби всі троє обвинувачених разом стали перед судом. Те ж саме стосується і скарги на порушення п. 2 ст. 6 КЗПЛ у зв’язку з формулюваннями, використаними у вирокі в справі Х, а також преюдиційним значенням таких формулювань для вироку заявників.

ЄСПЛ зазначив, що у цій справі кримінальне обвинувачення, пред’явлене заявникам, ґрунтувалося на тих самих обставинах, що й обвинувачення щодо Х, і всі троє обвинувачувалися у співучасті у розкраданні одного й того самого майна. Отже, не підлягає сумніву, що будь-які обставини, встановлені судом у ході розгляду у справі Х, а також будь-які висновки суду з питань права, зроблені в ході такого розгляду, були б прямо пов’язані зі справою заявників. У цій ситуації необхідно було надати гарантії, котрі б забезпечили, щоб процесуальні заходи та рішення, прийняті в ході провадження у справі Х, не зробили несправедливим наступний розгляд у справі заявників. Це було особливо актуальним у зв’язку з тим, що заявники не мали процесуальної можливості взяти будь-яку участь в окремому провадженні, тому що їм не було надано статус, котрий би дозволив оскаржити рішення та висновки, зроблені судом у виділеній справі щодо Х.

ЄСПЛ звертає увагу на існування двох вимог у подібних провадженнях. Ці вимоги у рішенні також називаються гарантіями. Першою гарантією є те, що у випадках, коли обвинувачені в одній справі постають перед судом у межах окремих проваджень, судді зобов’язані утримуватися від будь-яких висловлювань, котрі можуть мати преюдиційне значення для наступного провадження, навіть якщо такі висловлювання не мають обов’язкової сили для інших судів.

Друга гарантія пов’язана з провадженням окремого провадження і передбачає, що обставини, встановлені у виділеній справі, в якій не беруть участі інші обвинувачені, не повинні мати преюдиційного значення для їхньої справи. Статус доказів, використаних в одній справі, повинен залишатися суто відносним, а їхня чинність – обмежуватися даним конкретним судовим провадженням. Інакше кажучи, у цій справі обставини,

встановлені у справі X, не могли використовуватися у справі заявників за відсутності їх належного всебічного дослідження в ході судового розгляду у справі заявників. До того ж, справу X було розглянуто судом у межах спрощеної процедури, і відповідні обставини справи були встановлені на підставі досудової угоди, а не в результаті судового дослідження доказів. Отже, обставини, на котрі посилався суд при розгляді справи X, не були доведені, а стали предметом правової презумпції. Як такі вони не могли бути запозичені в іншому судовому провадженні без ретельної перевірки та підтвердження їхньої допустимості та достовірності в межах такого судового провадження з дотриманням принципу змагальності, як і у випадку всіх інших доказів.

ЄСПЛ доходить висновку, що жодної із наведених фундаментальних гарантій не було дотримано у справі заявників. Беручи до уваги вищезазначене, ЄСПЛ вважає, що вирок від 24 грудня 2012 р. у справі X мав преюдиційне значення для кримінальної справи щодо заявників, тоді як посилання на даний вирок у тексті вироку у справі заявників, навіть якщо суд безпосередньо на нього не спирався, лише погіршило ситуацію, що склалася. ЄСПЛ одногосно постановив, що мало місце порушення п. 1 ст. 6 КЗПЛ, а також інших норм, і визначив розмір відшкодування.

Щодо розміру відшкодування ЄСПЛ постановив, що держава-відповідач повинна сплатити кожному заявнику 8 000 євро на відшкодування моральної шкоди. Також держава-відповідач повинна сплатити обом заявникам разом 42 253 євро на відшкодування судових витрат [10].

Наведене дає підстави стверджувати, що ЄСПЛ у цій справі сформулював гарантії, що мають бути забезпечені учасникам подібних проваджень:

1) у тих випадках, коли обвинувачені в одній справі постають перед судом у межах окремих проваджень, судді зобов'язані утримуватися від будь-яких висловлювань, котрі можуть мати преюдиційне значення для наступного провадження, навіть якщо такі висловлювання не мають обов'язкової сили для інших судів;

2) обставини, встановлені у виділеній справі, в якій не беруть участі інші обвинувачені, не повинні мати преюдиційного значення для їхньої справи. Статус доказів, використаних в одній справі, повинен залишатися суто відносним, а їхня чинність – обмежуватися даним конкретним судовим провадженням. Ці докази не можуть бути використані в іншому судовому провадженні без ретельної перевірки та підтвердження їхньої допустимості та достовірності в межах такого судового провадження з дотриманням принципу змагальності, як і всі інші докази.

В іншій справі, «Mucha v. Slovakia» заявника було засуджено та призначено йому покарання у вигляді 23 років позбавлення волі за низку злочинів, вчинених організованою злочинною групою. Частина обґрунтування національних судів щодо цього спиралася на показання співобвинувачених (спільників), які стали свідками сторони обвинувачення після укладення з ними угоди про визнання винуватості. Засудження заявника проголошувалося тим самим судом у складі трьох суддів, що ухвалив рішення про затвердження угод про визнання винуватості співучасниками. Згадана колегія суддів визнала, що ці засудження були складовою частиною кримінальної справи заявника.

Заявник був членом організованої групи середньої ланки, що діяла у Словаччині. У 2012 р. його та дев'ятьох членів групи було обвинувачено у створенні, плануванні та підтримці злочинної діяльності, а також у вчиненні низки насильницьких злочинів. Щодо восьми осіб було відокремлено провадження, адже вони вирішили укласти угоди про визнання винуватості. Ці угоди були затверджені судом у складі колегії з трьох суддів Спеціалізованого кримінального суду у 2012 та 2013 рр. Вісім осіб були визнані винними, їм було призначено покарання у вигляді позбавлення волі. В угодах про визнання винуватості та рішеннях про їх затвердження були зроблені посилання на заявника (чиє ім'я було зазначено в останніх), зокрема з різними деталями.

Пізніше у 2013 р. Спеціалізований кримінальний суд визнав заявника винним за всіма пред'явленими обвинуваченнями і призначив покарання у вигляді 23 років позбавлення волі. Як уже зазначалося, колегія складалася з тих самих суддів, що ухвалювали рішення у справах спільників. До обґрунтування винуватості особи входили показання шести спільників заявника, документальні докази та висновки експертів.

Після цього заявник подав апеляційну, касаційну й конституційну скарги, проте безуспішно. Посилаючись на ст. 6 КЗПЛ, заявник скаржився на відмову в розгляді його

справи незалежним судом і порушення презумпції невинуватості. ЄСПЛ зазначає, що рішення, котрими затверджено угоди про визнання винуватості співучасників заявника, містили детальний фактичний опис їхніх злочинів, включно з роллю заявника в них як співучасника. Хоча ці рішення не містять жодного окремого висновку про вину заявника як такої, їх слід розглядати у світлі елементів складу злочинів, про які йдеться, зокрема: створення, планування діяльності та утримання злочинного угруповання, що передбачає узгоджені злочинні дії спільних виконавців. Таким чином, засудження співучасників заявника в цих злочинах на основі наданого ними опису їхніх злочинних дій, що містив точне фактичне визначення конкретної ролі заявника в них, могло викликати сумніви щодо того, чи не було передчасно вирішено питання про наявність усіх необхідних елементів складу злочину в його діях для визнання його винним у скоєнні кримінальних правопорушень, про які йдеться. Проте можливе порушення презумпції невинуватості пов'язане більше із судовим розглядом щодо самого заявника через те, що суд установив/розпізнав його особу, а також через той факт, що, як визнав сам суд, вироки щодо співучасників заявника були частиною справи проти нього і бралися до уваги як такі.

ЄСПЛ повторює, що принцип презумпції невинуватості буде порушено, якщо судові рішення чи твердження посадової особи щодо обвинуваченого у кримінальному правопорушенні відображає думку про те, що він винний, до того, як вина цієї особи буде встановлена відповідно до закону.

ЄСПЛ було визнано, що з огляду на характер злочинів, пов'язаних із організованою злочинністю, у яких були обвинувачені співучасники заявника, і зважаючи на те, що злочин створення, планування діяльності та утримання злочинного угруповання міг бути вчинений лише спільно з іншими, безсумнівно, посилатися на третіх осіб було необхідним для встановлення фактичної ролі у злочинних діях судимих осіб для вирішення їхніх справ. Але важливо звернути увагу на рівень деталізації, що міститься в посиланнях у рішеннях щодо співучасників заявника на іншого злочинця, їх співучасника, який має особливий статус в угрупованні та роль у конкретних переслідуваних діях чи бездіяльності, ЄСПЛ вважає сумнівною необхідність викриття і детального опису особи заявника. Адже може здатися, що вирішальним аспектом у здійсненні юридичної кваліфікації дій чи бездіяльності, що переслідуються, була загальна закономірна присутність іншого злочинця, співучасника, з певним статусом або роллю.

Оскільки суд першої інстанції, що судив заявника, вважав вироки щодо його співучасників частиною справи проти нього, він мав очевидний стимул залишатися послідовним щодо своїх попередніх рішень, оскільки будь-які суперечливі висновки можуть підірвати довіру.

Як висновок ЄСПЛ зазначає, що було порушено п. 1 ст. 6 КЗПЛ і суд звертає увагу, що за певних обставин вища або найвища інстанція може виправити недоліки, котрі було допущено під час розгляду справи в першій інстанції. Хоч вищі суди у справі заявника мали повноваження скасувати рішення суду першої інстанції на тій підставі, що воно було упередженим і що мали місце інші грубі процесуальні порушення, вони цього не зробили і таким чином не надали жодного засобу правового захисту щодо виправлення недоліків [11].

Наведене дозволяє констатувати такі порушення:

- особу засуджено тим самим складом суду, що ухвалив рішення про затвердження угод про визнання винуватості стосовно співучасників цієї особи;
- у рішеннях стосовно співучасників було визначено винуватість заявника ще до того, як суд розглянув його справу;
- суд у своєму рішенні визнав, що ці засудження були складовою частиною кримінальної справи заявника.

Як уже було зазначено, особу було засуджено і призначено покарання у вигляді позбавлення волі на 23 роки. Це рішення національними судами було прийнято у 2013 р. ЄСПЛ виніс фінальне рішення 4 квітня 2022 р. і присудив заявнику виплату 7800 євро для відшкодування моральної шкоди; 630 євро як відшкодування судових витрат. Отже, як можна побачити, між допущенням процесуальних помилок і їх виявленням пройшло майже 10 років.

Окрім загального значення наведеного рішення, слід також підкреслити важливу тезу – однією зі складових порушення презумпції невинуватості став рівень деталізації, що міститься в посиланнях у рішеннях щодо співучасників заявника на іншого злочинця, їх співучасника, який має особливий статус в угрупованні та роль у

конкретних переслідуваних діяч чи бездіяльності. Зрозумілим є той факт, що характер злочинів, пов'язаних із організованою злочинністю, свідчить про те, що злочин міг бути вчинений лише спільно з іншими. Але посилення на третіх осіб було необхідним лише для загального розуміння дій особи, а не конкретизації дій інших співучасників.

Висновки. Отже, було проаналізовано статистичні дані щодо укладення угод у кримінальному провадженні і затвердження їх вироком суду. Встановлено, що до початку повномасштабної війни кількість укладених і затверджених судами угод кожного року зростала: 2016 р. – 19 % від загальної кількості проваджень із прийняттям підсумкового рішення; 2017 р. – 21,3 %, 2018 р. – 21,9 %, 2019 р. – 22,1 % тощо. У 2022 р. лише у 17,95 % від загальної кількості проваджень було укладено угоди двох видів, що свідчить про зниження на 3 і більше відсотків порівняно з попередніми роками.

Детально розглянуто судові рішення національних судів і рішення ЄСПЛ щодо затвердження судами угоди про визнання винуватості з однією особою і її вплив на дію презумпції невинуватості стосовно інших співучасників.

Так, було проаналізовано справу ЄСПЛ «Navalnyy and Ofitserov v. Russia», в якій суд сформулював гарантії, котрі мають бути забезпечені учасникам подібних проваджень: 1) у тих випадках, коли обвинувачені в одній справі постають перед судом у межах окремих проваджень, судді зобов'язані утримуватися від будь-яких висловлювань, котрі можуть мати преюдиційне значення для наступного провадження, навіть якщо такі висловлювання не мають обов'язкової сили для інших судів; 2) обставини, встановлені у виділеній справі, в котрій не беруть участі інші обвинувачені, не повинні мати преюдиційного значення для їхньої справи. Статус доказів, використаних в одній справі, повинен залишатися суто відносним, а їхня чинність – обмежуватися даним конкретним судовим провадженням. Ці докази не можуть бути використані в іншому судовому провадженні без ретельної перевірки та підтвердження їхньої допустимості та достовірності в межах такого судового провадження з дотриманням принципу змагальності, як і всі інші докази.

Щодо іншої справи, «Mucha v. Slovakia» нами підкреслюється таке: однією зі складових порушення презумпції невинуватості став рівень деталізації, що міститься в посиланнях у рішеннях щодо співучасників заявника на іншого злочинця, їх співучасника, який має особливий статус в угрупованні та роль у конкретних переслідуваних діяч чи бездіяльності.

Список використаних джерел

1. Демура М. До питання про застосування конвенційних процедур у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2. С. 390–398. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9108/1/55.pdf>.
2. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 437 с.
3. Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 497 с.
4. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Право, 2015. 448 с.
5. Саєнко Г. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 22 с.
6. Таус М. М. Судове провадження на підставі угод у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Дніпро, 2021. 222 с.
7. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році. Верховний Суд. 57 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Analiz_zdisn_pra vos_2022.pdf.
8. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 р. № 13. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00184>.
9. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 639/2837/19 від 18 травня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89372564>.
10. Case of Navalnyy and Ofitserov v. Russia. Applications nos. 46632/13 and 28671/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161060%22%7D>.
11. Case of Mucha v. Slovakia. Application no. 63703/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-213853%22%7D>.

Надійшла до редакції 05.12.2023

References

1. Demura, M. (2021) Do pytannia pro zastosuvannya konventsiiynykh protsedur u kryminalnomu protsesi Ukrainy [On the question of the application of conventional procedures in the criminal process of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. Spets. vyp. № 2, pp. 390–398. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9108/1/55.pdf>. [in Ukr.].
2. Trofymenko, V. M. (2017) Teoretychni ta pravovi osnovy dyferentsiatsii kryminalnoho protsesu Ukrainy [Theoretical and legal bases of differentiation of the criminal process of Ukraine] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09 / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv. 437 p. [in Ukr.].
3. Sirotkina, M. V. (2021) Teoriia ta praktyka realizatsii prava na kompromis u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Theory and practice of implementing the right to compromise in the criminal process of Ukraine] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09 / Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv. 497 p. [in Ukr.].
4. Titko I. A. (2015) Normatyvne zabezpechennia ta praktyka realizatsii pryvatnoho interesu v kryminalnomu protsesi Ukrainy [Normative provision and practice of realization of private interest in the criminal process of Ukraine] : monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 448 p. [in Ukr.].
5. Saienko H. (2017) Provadzhennia na pidstavi uhod u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Proceedings on the basis of agreements in the criminal process of Ukraine] : aftoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. 22 p. [in Ukr.].
6. Taus, M. M. (2021) Sudove provadzhennia na pidstavi uhod u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Court proceedings on the basis of agreements in the criminal process of Ukraine] : dys. ... d-ra filos. : 081 Pravo. Dnipro. 222 p. [in Ukr.].
7. Analiz stanu zdiisnennia pravosudiva u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia u 2022 rotsi. [Analysis of the state of administration of justice in criminal proceedings and cases of administrative offenses in 2022]. Verkhovnyi Sud. 57 p. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_zdisn_pra vos_2022.pdf. [in Ukr.].
8. Pro praktyku zdiisnennia sudamy kryminalnoho provadzhennia na pidstavi uhod [On the practice of courts conducting criminal proceedings on the basis of agreements] : postanova Plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozgliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 11 hrudnia 2015 r. № 13. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00184>. [in Ukr.].
9. Postanova Ob'iednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu u spravi № 639/2837/19 vid 18 travnia 2020 roku [Resolution of the Joint Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court in case No. 639/2837/19 of May 18, 2020]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89372564>. [in Ukr.].
10. Case of Navalnyy and Ofitserov v. Russia. Applications nos. 46632/13 and 28671/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161060%22%7D>.
11. Case of Mucha v. Slovakia. Application no. 63703/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-213853%22%7D>.

ABSTRACT

Maryna Demura. Concluding of agreements in criminal proceedings: practice of the ECHR and national courts. The article analyzed statistical data on the conclusion of agreements in criminal proceedings and their approval by a court verdict. The article examined in detail the judicial decisions of national courts and the decisions of the ECHR regarding the approval by the courts of a plea agreement with one person and its effect on the effect of the presumption of innocence in relation to other co-conspirators. Thus, the ECHR case «Navalnyy and Ofitserov v. Russia», in which the court formulated the guarantees that must be provided to the participants of such proceedings: 1) in cases where the accused in the same case appear before the court as part of separate proceedings, judges are obliged to refrain from any statements that may have prejudicial value for subsequent proceedings, even if such statements are not binding on other courts; 2) the circumstances established in a separate case, in which other defendants do not participate, should not have prejudicial significance for their case. The status of evidence used in one case should remain purely relative, and their validity should be limited to a given specific court proceeding. This evidence may not be used in other legal proceedings without a thorough examination and confirmation of its admissibility and authenticity within the framework of such legal proceedings, in accordance with the principle of adversariality, like all other evidence. In another case, «Mucha v. Slovakia» we emphasize the following: one of the components of the violation of the presumption of innocence was the level of detail contained in the references in the decisions regarding the accomplices of the applicant to another criminal, their accomplice, who has a special status in the group and a role in specific prosecuted actions or omissions. It is clear that the nature of crimes related to organized crime indicates that the crime could only be committed jointly with others. But the reference to third parties is necessary only for a general understanding of the person's actions, and not for specifying the actions of other accomplices.

Keywords: *presumption of innocence, complicity, agreement, plea agreement, reconciliation agreement, court verdict based on agreement.*